

ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ

ΜΙΚΡΟ
ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ
ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΥ
(και ανορθολογισμού)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
Λόγος περί Μεθόδου	18
Επιστήμης, μάρτυρος	25
Ο μύθος του «μύθου της προόδου».	35
Η δήθεν χρεοκοπία του ορθού λόγου	42
Αμφισβήτηση, προϋπόθεση ελευθερίας.	49
Το στοίχημα του Pascal	56
Επίκουρος Μπλουζ	63
Το σκάνδαλο του Δαρβίνου.	70
Μόνος και ακηδεμόνευτος	77
Η εναλλακτική σκέψη	84
Δογματισμοί και λαϊκισμοί.	91
Φίλοι, μας δουλεύουν!	98
Η «σοβαρή» αστρολογία	105
Ψυχανάλυση: επιστήμη ή δόγμα;	112
Το Τσι σκόνταψε!	119

ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ

Τι θα κάνουμε με την ομοιοπαθητική;	125
Γνώση και Πίστη	132
Τεχνοφοβία	139
Η χώρα όζει!	146
Η ενοχλητική αλογόμυγα	152
Επίλογος	159

Πρόλογος

Στις 2 Ιουνίου του 2014 έλαβα ηλεκτρονική επιστολή με θέμα: «Ένα μήνυμα με επτά χρόνια καθυστέρηση».

Το κείμενο:

Αξιότιμε κ. Δήμου,

Ονομάζομαι Δημήτρης, είμαι 18 χρονών και σπουδάζω Εφαρμοσμένη Πληροφορική στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Τον τελευταίο καιρό το όνομά σας βγήκε πολλές φορές στην επικαιρότητα, κάτι που λειτούργησε σαν ώθηση για να σας στείλω αυτό το μήνυμα. Ίσως νομίζετε πως αυτό το κείμενο έχει να κάνει με πολιτικά θέματα και με

την είσοδό σας (και έξοδο-διαγραφή) από το Ποτάμι. Όμως η ένοχη αλήθεια μου είναι πως η πολιτική είναι το τελευταίο που με ενδιαφέρει, γιατί, όπως πιστεύω πως θα συμφωνήσετε, περιβάλλεται από δογματισμό και φανατισμό, σαν να είναι ποδοσφαιρικές ομάδες και όχι κόμματα.

Όχι λοιπόν, αυτό το μήνυμα είναι κάτι τελείως διαφορετικό και ίσως αναπάντεχο. Πριν από εννιά χρονιά, πέμπτη δημοτικού ακόμα, ξεκίνησα να αγοράζω κάθε μήνα ένα περιοδικό το οποίο είμαι σίγουρος πως γνωρίζετε, το Discovery & Science. Ίσως φαίνεται περίεργο για ένα άτομο τέτοιας ηλικίας να διαβάζει ένα τόσο βαρύ ανάγνωσμα, αλλά πιστέψτε με όταν σας λέω πως όσα διάβαζα, και κατανοούσα, μου έχουν μείνει ως σήμερα. Κάποια από αυτά (τα ομολογούμενως λίγα) είναι τα δικά σας άρθρα στην αρχή του κάθε τεύχους. Πιστεύω πως εσείς μέσω αυτών ήσασταν ο μεγαλύτερος παράγοντας που με οδήγησε στον ορθολογισμό,

στην κριτική σκέψη και στην απόρριψη κάθε αυθεντίας. Αν και κάτι μου λέει πως για εμένα ειρωνικά έχετε γίνει αυθεντία. Η σκέψη της παραμικρής πιθανότητας να διαβάσετε αυτά που γράφω μου δημιουργεί δέος, έως άγχος.

Όμως σίγουρα ο χρόνος σας είναι πολύτιμος, γι' αυτό δεν θα σας κουράσω άλλο, αλλά θα σας πω αυτό που εξαρχής ήθελα: Σας ευχαριστώ θερμά, κύριε Δήμου, γιατί χάρη σε σας πιστεύω πως έκανα κάποια στοιχειώδη, αλλά μεγάλα βήματα ώστε να γίνω ένας σκεπτόμενος άνθρωπος.

*Με ιδιαίτερη εκτίμηση
Δημήτρης Φωτακάκης*

Του απάντησα: «Μία φορά στις τόσες παίρνω ένα μήνυμα που με κάνει να σκεφτώ πως άξιζε τον κόπο να ζήσω».

Το μικρό βιβλίο που έχετε στα χέρια σας οφείλει την ύπαρξή του σε αυτό το γράμμα. Είχα μερικές φορές ξανασκεφθεί να εκδώσω τα

άρθρα μου στο (δυστυχώς βραχύβιο) περιοδικό, γιατί πραγματικά γράφτηκαν στη σειρά σαν κεφάλαια ενός βιβλίου με θέμα τον ορθολογισμό. Αλλά το email έδρασε σαν καταλύτης και με έκανε να πάρω την απόφαση.

Σε όλη μου τη ζωή πολέμησα σε δύο μέτωπα. Του ορθολογισμού και της ποίησης. Η ποίηση μου χάρισε τα λογοτεχνικά μου βιβλία, που τα αγαπώ περισσότερο. Αλλά ο αγώνας για την επικράτηση του ορθολογισμού έδωσε έργα που ίσως ήταν πιο χρήσιμα για τον τόπο μου.

Ο οποίος, αν υποφέρει από κάτι, είναι η έλλειψη ορθολογισμού. Έχω γράψει συχνά πως το έλλειμμα του ορθολογισμού είναι πολύ χειρότερο από το έλλειμμα του προϋπολογισμού. Ίσως μάλιστα το δεύτερο να οφείλεται στο πρώτο.

Σκεφθείτε αν η κοινωνία και η οικονομία μας ήταν ορθολογικά οργανωμένη: ούτε ελλείμματα, ούτε χρέη, ούτε Κρίση. Μάλιστα, η περίφημη Κρίση που τόσο μας ταλαιπώρησε και

μας βασανίζει ακόμα είναι το αποτέλεσμα της απουσίας ορθολογικής οργάνωσης.

Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα σε μας που δυσπραγούμε και στα άλλα ευρωπαϊκά έθνη που ευημερούν; Μήπως έχουν περισσότερες πλουτοπαραγωγικές πηγές; Έχει πετρέλαιο η Ελβετία; Έχει χρυσό η Φινλανδία;

Όχι βέβαια. Αλλά έχουν οργάνωση. Έχουν παιδεία. Έχουν επιστήμη, έρευνα και καινοτομία.

Στον 21ο αιώνα το πιο βασικό κεφάλαιο είναι ο νους και η γνώση. Σκέψη και γνώση είχαν τα γυμνασιόπαιδα που δημιούργησαν από το τίποτα κολοσσούς όπως η Apple και η Microsoft. Και τι είναι η βάση, το υπόβαθρο για κάθε σκέψη, επιστήμη και γνώση; Μα ο ορθός λόγος!

Εμείς βουλιάζουμε συνεχώς μέσα σε χάος ανοργανωσιάς και παραλογισμού. Κάθε μέρα στις εφημερίδες διαβάζουμε ιστορίες γραφειοκρατικής τρέλας, παρανοϊκές θεωρίες συνωμοσίας και πράξεις αυτοκαταστροφής.

Έτσι βλέπουμε πως το 72% των Ελλήνων πιστεύει ότι η Κρίση σχεδιάστηκε και επεβλήθη από ξένα κέντρα. Ποια είναι αυτά; (Μυστικό.) Γιατί το έκαναν αυτό; (Σιωπή με νόημα – εδώ χωράνε όλες οι μυθολογικές εξηγήσεις.)

Πράγμα που σημαίνει πως πάνω από τα δύο τρίτα των κατοίκων αυτής της χώρας πάσχουν από μία μορφή παρανοϊκού παραληρήματος. Οι ρίζες του πρέπει να αναζητηθούν στην παιδεία, την οικογένεια και την κοινωνία. Αλλά κυρίως στην παιδεία. Όπου οι μαθητές διδάσκονται μύθους, παραποιημένες ή ελλιπείς γνώσεις που πρέπει απλώς να αποστηθίσουν – αλλά ένα πράγμα δεν διδάσκονται ποτέ: σκέψη και κρίση. Μάλιστα όποιος μαθητής σκέπτεται για λογαριασμό του, σύντομα θα βρει τον μπελά του. Ο κακός βαθμός θα είναι το λιγότερο που μπορεί να του συμβεί.

Έχετε συνειδητοποιήσει ότι εκτός από τη μεγαλύτερη ανεργία της Ευρώπης, έχουμε και τη μεγαλύτερη αφθονία σε αστρολογικά έντυ-

πα και εκπομπές; Όσο και αν σας φανεί παράξενο, αυτά τα δύο μεγέθη είναι ευθέως ανάλογα. Η αστρολογία είναι απάτη και οι αστρολόγοι κοινοί απατεώνες. Εξαπατούν τον κόσμο πουλώντας ληγμένο –προ αιώνων– προϊόν. Θα έπρεπε να επέμβει η εισαγγελία – ή έστω η αγορανομία. (Το έχω γράψει αυτό πολλές φορές, αλλά κανένας αστρολόγος δεν μου έκανε μήνυση.) Λοιπόν ένας λαός που τρέφει 20.000 επίσημους απατεώνες (τόσοι περίπου είναι δηλωμένοι στην εφορία) είναι άξιος της τύχης του.

Αυτό το μικρό βιβλίο φιλοδοξεί να δώσει μαθήματα ορθού λόγου. Είτε ανατρέχοντας στην ιστορία της σκέψης, είτε δίνοντας παραδείγματα από την καθημερινότητα. Είθε να βοηθήσει στο να έρθει (με καθυστέρηση αιώνων) ελάχιστος Διαφωτισμός στη χώρα μας...

Έχω ξαναγράψει πως ο ορθολογισμός δεν είναι αρκετός για να γεμίσει τη ζωή ενός ανθρώπου. Είναι όμως η προϋπόθεση για να μπορέσει ένας άνθρωπος να υπάρξει μέσα στην κοινωνία. Έγραψα κάποτε:

Πολλοί δεν κατανοούν πως ο ορθολογισμός είναι απαραίτητος όχι μόνο για να μπορέσεις να ζήσεις, αλλά και για να σε οδηγήσει στα όρια και την υπέρβασή του. Κανείς δεν μπορεί να ζήσει μόνον από τον ορθολογισμό – αλλά και κανείς χωρίς αυτόν.

Ο ορθολογισμός για μένα ορίζει τα όρια της δημόσιας σκέψης, γνώσης και πράξης. Αυτής που μοιράζεται και ρυθμίζει (ή θα έπρεπε να) την κοινωνική ζωή μας. Η επιστήμη, η γνώση, η τεχνολογία. Είναι ο ΚΟΚ, ο σεβασμός του άλλου, η κατηγορική προσταγή του Καντ. Τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι νόμοι, οι κανόνες. Χωρίς αυτά δεν μπορούμε να ζήσουμε. Είναι η «ελευθερία από».

Αλλά μόνο με αυτά, πάλι δεν μπορούμε να ζήσουμε. Ζούμε με ό,τι βρίσκεται πέρα από τον ορθολογισμό: την αγάπη, την ομορφιά, την πίστη. Την τέχνη, το συναίσθημα, τη θρησκεία. Αυτά μάς γεμίζουν. Είναι τα περιεχόμενα του ιδιωτικού μας χώρου. Τα οποία όμως προϋποθέτουν την ύπαρξη του

δημόσιου ορθολογισμού για να λειτουργήσουν ανεμπόδιστα. Είναι η «ελευθερία προς».

Ανορθολογισμός υπάρχει όταν ο ιδιωτικός χώρος ξεχύνεται στον δημόσιο. Όταν το πάθος μου δεν σέβεται την ελευθερία του άλλου. Όταν η δική μου πίστη πρέπει να επιβληθεί στους άλλους.

Άνοιξη 2016 Ν. Δ.

Λόγος περί Μεθόδου

Είναι δύσκολο να το φανταστεί κανείς – αλλά κάποτε, αν ήθελες να μάθεις πώς λειτουργούν τα πράγματα (π.χ. πώς κινούνται τα άστρα, ή πώς πολλαπλασιάζονται τα κουνέλια), δεν παρατηρούσες τα άστρα ή τα κουνέλια. Κατέφευγες σε μία «αυθεντία». Η αυθεντία ήταν κάποιος συγγραφέας εγκεκριμένος από την εξουσία, που έδινε απαντήσεις σε όλες τις απορίες. Αλίμονο δε σε όποιον αιρετικό διέδιδε άλλες απόψεις.

Δεν αναφέρομαι μόνο στη Δυτική Εκκλησία και την Ιερά Εξέταση. Τον 18ο αιώνα στην Ελλάδα ο σοφός δάσκαλος Μεθόδιος Ανθρακίτης καταδικάστηκε από τις εκκλησιαστικές

αρχές και κλείστηκε σε ένα μπουντρούμι επειδή δίδασκε τις αιρετικές δοξασίες του Νεύτωνα και του Κοπέρνικου.

Η μόνη έρευνα που μπορούσε να κάνει κανείς ήταν να συγκρίνει και να αντιπαραθέτει τις αυθεντίες μεταξύ τους. Αν στην περιγραφή μίας νόσου διαφωνούσαν ο Γαληνός με τον Ιπποκράτη, είχες την επιλογή να διαλέξεις έναν από τους δύο, εκτιμώντας ποιος ήταν πιο έγκυρος – αλλά όχι παρατηρώντας τα συμπτώματα της ασθένειας.

Ο άνθρωπος που τα άλλαξε όλα αυτά ήταν ένας συντηρητικός και θεοφοβούμενος Γάλλος ευγενής, που παρά τις λαμπρές σπουδές του προτιμούσε να εργάζεται ως αξιωματικός του στρατού σε διάφορους ηγεμόνες. Ήταν τόσο φοβισμένος, που μαθαίνοντας για την καταδίκη του Γαλιλαίου από την Καθολική Εκκλησία, ανέστειλε την κυκλοφορία του πρώτου του έργου, το οποίο βασιζόταν στη θεωρία του Κοπέρνικου. Στα βιβλία του δεν έπαψε να δοξολογεί τον Θεό. Παρακαλούσε την Παναγία

να τον βοηθήσει ώστε η Μέθοδός του να τον οδηγήσει στην ανεύρεση της αλήθειας.

Κι όμως, και η Μέθοδός του και το φιλοσοφικό σύστημα που οικοδόμησε σήμανε το οριστικό τέλος κάθε αυθεντίας και την αρχή της νεωτερικότητας.

Αναφέρομαι στον René Descartes, τον γνωστό και με τη λατινική του προσωνυμία Καρτέσιος.

Στο πρώτο του βασικό έργο, τον *Λόγο περί της Μεθόδου* (ένα από τα πρώτα φιλοσοφικά κείμενα που δεν γράφτηκαν στα λατινικά, ώστε να είναι κατανοητά και από ευρύτερο κοινό), ο Καρτέσιος θέτει μερικές αρχές που σήμερα φαίνονται αυτονόητες, αλλά τότε ήταν επαναστατικές. Η πρώτη μάλιστα θα μπορούσε να είναι η προμετωπίδα κάθε επιστημονικής σκέψης: «Να μην αποδέχομαι τίποτα ως αληθές αν δεν το γνωρίσω με ενάργεια ως τέτοιο».

Είναι χαρακτηριστικό και το ύφος του. Τα σημαντικά φιλοσοφικά του κείμενα είναι γραμμένα στο πρώτο πρόσωπο σαν να ήταν αυτο-

βιογραφικά. Περιγράφει το πώς σκέφθηκε το κάθε πράγμα, το τι ένιωσε. Σε αντίθεση με τα κείμενα της αυθεντίας, που είναι πάντα τριτοπρόσωπα. Όχι μόνο γράφει στη γαλλική κοινή, αλλά γράφει ως υποκείμενο.

Και το υποκείμενο αυτό είναι ο μόνος κριτής της γνώσης: Απορρίπτω κάθε τι αν δεν το γνωρίσω (ΕΓΩ – εξυπακούεται) για αληθινό. Τέρμα η αυθεντία.

Η Μέθοδος μετά εμπλουτίζεται μέσα από τη συστηματική αμφισβήτηση (*doute méthodique* – που καλλιεργείται ακόμα περισσότερο στο δεύτερο έργο του, τις *Méditations*). Για να φτάσει στη σίγουρη γνώση αμφισβητεί όχι μόνο την παράδοση και την αυθεντία, αλλά και τα δεδομένα των αισθήσεων, ακόμα και τις αγαπημένες του μαθηματικές σχέσεις (υπήρξε μέγας γεωμέτρης). Άλλωστε μπορεί και να ονειρεύεται (ποιο είναι το κριτήριο;). Μπορεί ένας κακός δαίμων να τον εξαπατά για τα πάντα.

Τα πάντα – εκτός από ένα.

Το ένα, είναι το γεγονός ότι αμφιβάλλει.